

1. GLASI

1.1. POPIS – KI JESUJ

U čakavskom (najstarijem) harvaćskomu govoru (jazyku) postoju dvii varste glāsov: **samoglāsnici**¹ i **suglāsnici**.

Samoglāsnici (njih sedan, 7) jesu (velimi i maālimi feniiško-latijnskim tiskanimi znaćimi-slovimi reedun zapijisani):

A, a; Ā, ā (zatvoreno “a”); E, e; I, i; Ō, ō (zatvoreno “o”); O, o; U, u.²

Suglāsnici (njih dvaajset i četire, 24) jesu (velimi i maālimi feniiško-latijnskim tiskanimi znaćimi-slovimi reedun zapijisani):

B, b; C, c; Ć, ć; Ć, ċ, D, d; Đ, đ; F, f; G, g; H, h; J, j; K, k; L, l; LJ, lj; M, m; N, n; NJ, nj; P, p; R, r; S, s; Š, š; T, t; V, v; Z, z; Ž, ž.

Zovemo jih (svaakoga, oviin reedun): *a, zatvoreno a, be, ce, či/e, ci/e, de, di/e, e, ef, ge, hā, i, ji/e, kā, el/li, lji/e, em, en, nji/e, zatvoreno o, o, pe, ar, es, te, u, ve, ze, že* (pri zgovōranju, samoglāsnici na kraaju su břežvuučni).

1.2. ZGOVĀRANJE

Samoglāsnici, izim “ā” i “ō”, zgovōraju se, više-maanje, kakoli i u drugih harvaćskih govorih, a takor i u knjižkoomu jazyku. Samoglāsnik “ā” stojii meju “a” i “o”, puno bližje “a”. Zgovōra se takor da se usta meekvo nameestu za “o” pā se reće “a”. I samoglāsnik “ō” stojii meju “a” i “o”, ali bližje “o”. Toćnije, “ō” stojii meju “ā” i “o”, maalo bližje “ā”. Zgovōra se takor da se usta meekvo nameestu za

¹ Va nikih čakavskih meestih čuju se i “dvosamoglāsnici” (“oa”, “ua”, “uo”), ali je to izniiman pojāv.

² Daržimo da bi tibaloda dođati još sedan (7) samoglāsnikov jerbo svaaki navedeni (osnoovni /krātki) imā svooga duogoga pārnjaka – neodvisnog naglašivanju. U čakavici se čuju i “břežvuučni” samoglāsnici, ali u takor fjinu razčlānbu se ne ćemo upušećati.

“a” pa se reče “o”. Slikovito, u zvukoovnu “proostoru-rāzmaķu” meju “a” i “o” čuju se još dvā glāsa:

a – ā – ō – o.

Činji se da je “ā” nastō od prija postojećih “dvosamoglašnikov” “oa”, “ua” i još nikih u kojih priteeže “a”. Slično, “ō” bi moga biti posliidāk od prija postojećih “dvosamoglašnikov” “ao”, “uo” i još nikih u kojih priteeže “o”³. U čakāvskomu govoru je “ā” zrazito čōst i dobro daržeēci. Prima njemu, “ō” se jāvlja dosta ređje, a pomaalo se i guubi jer ga mlaadji sviit saad zgovāra skoro kakoli “ā”. (Sličnost se dobro razazniiva po rijčih *jōrāām, klōnāāc, nāpōōst, tājōōn, vāžōōn, zvānje, zvōnje, žājōōn, žākōōn.*) Prima drugin samoglašnicin, “ā” i “ō” su, redovito, maalo dužji: “ā” (“ō”) je dužje od “a” (“o”), ali kraće od “aa” (“oo”). K toomu, “ā” je maalo mukliji (zatvoreniji), a “ō” je garleniji i imā jedva čuujni noosni prizvuk.

Suglašnici, izim “č”, zgovāraju se kakoli i u iinih harvātskih govorih i u knjižkoomu harvātskomu jaziku, a “č” je maalo “mekji” od onoga knjižkooga. Za rāzliku od iinijh harvātskih govorov, “r” je vaavik sāmō suglašnik. Kad je “r” u knjižkoomu jaziku samoglašnik, u čakāvskomu (“č-arkaavici”) je, najčāše, “ar” oli, puno ređje, “rā”. (Po toomu se nājlakje pripoznāje i rāzlikuje prāva, stāāra, zvoorna čakāavica-arkaavica od nove – “rkaavice”, ča je nastāala mišajuēci se s iikāvskon štokāavicon, pa u tooj novoj “r” smii biti i samoglašnik.) Suglašnik “đ” se reedko čuje i to va usvojenih tujicah, a kađ se rādi o harvātskoj riīči, unda je to prikrāčeni dvoglašnik “dj” kii se, inače, krāti na “j”. I glās “f”, kii nii takō reedak, nājčāše se jāvlja va usvojenih tujicah, a va zvoornoj harvātskoj riīči, kaagoli zaminjuje dvoglašnik “hv”.

1.3. NAGLAŠIVANJE

Glasbenijiški gljedano, a za ovu svarhu takō i tukā jerbo je to nājvažnije, za čakāvski govor se smii uztvarditi da je vele pritežito zvonuēci (“stakāto”) – ča oēē reēci – “s priikidimi” oliti “na skōsi” (za rāzliku od štokāvskoga koji je više pivajuēci (“legāto”) i “brēz priikidov”. Bo, kakor ēemo posliņ bolje vjiti,

³ Koate → Kāte, otoac → otāc, pomoēci → pomoagati → pomāgaati, poasti → pāsti (trāvu), skoēiti → skoakaati → skākaati, šeoap → šēap, tovoar → továr, voaljaati → vāljaati;

U Ante → Ānte, buarba → bārba, bruav → brāv, čuast → čāst, duan → dán, dvua → dvā, jua → jā, muaj → māj. afaon → afōn, belao → belōn, čarati → čarataon → čaratōn, čaost → čōst, jeduon → jedōn; Ivaon → Ivōn, Marija → Marijaon → Marijōn, zaova → zōva;

muljuon → muljōn, puosti → pūsti (na tloh), Zvuoņko → Zvōņko.

⁴ Za unijh ki niisu čuli vel’aartski govor, a umiju dobro govoriti po ingljeēzki, kađ zgovoru “fall in love”, “a” se skōro poklāpa s vel’aartskim “ō”, a “o”, zvuuēji kakor maalo skrāčeni vel’aartski “ā”. Oli, naami bližje, dubroovniški i komjižki zatvoreni (samoglašnik) “o” istji je ko i vel’aartski “ō”, ali u njih uun sasma privlađuje (jedva da se i čuje “ā”). Tako njihov “ō” u množtvu rijči (veloj veēiini) zaminjuje vel’aartski “ā”. Mejutin, buduēci da su dubroovčane štokāvci, njihovo naglašivanje je drugačije: “pučā(l)” (vel’aartski) ↔ “pučō(l)” (dubrovaški), “krolaati/krolō” ↔ “krolaati/krolō” i sl. (Komīžane naglašivaju kakoli vel’aareane!)

u čakaavici se priidlog reedko kaad spāja s imenicoŋ oli s kojoŋ drugoŋ riiči kã sliidi; u buduucemu dobu; brez osobnee zãmìnice se, nãjčãšee, čuuva ceeli glagol; u običnomu zapovidnu načinu se čuuva i krãtko naglašuje zãdnji “i”; u množtvu riiči se naglašuje (sãmo) zãdnji slog (samoglãsnik) i t.d.

Va višeslogovnoj čakãvskoj riiči glãs ne putuje lišo “maalo gori – maalo doli”, kakoli martva maretica oli šuuljãvka uz krãj po bonaaci, nego su svi slozi, izim jediinoga jednooga, podjednako “jãki”, a toov jedincaati je čuujno “nãjjačji” i biitno privlađuje – na njemu je “težiinja” od riiči. Jedino, kad je riič sastãvljena od dvii oli višee riiči, čuju se svi uni nãjjačji - maalo, ublãženo, a zãdnji od njih je taad nãjjačji.

Po traajanju, obćenito, niki su slozi krači, niki dužji, a ima i onih ki su zrazito krãtki. Sve too polučuje spomeenuti zvonuuci “stakãto”⁵.

Po sveemu ča smo reekli, da bi se po čakãkavski liipo govorilo triba znaati i umiti dvii stvãri. Paarvo, na trii načina naglašivãati zgovõranje samoglãsnikov “a”, “e”, “i”, “o” i “u” i na dvã načina - “ã” i “õ”, i drugo, u svaakoj riiči od višee slogoov, pogoditi jedincaati slog kii je težinski oli nãjjačje naglãšen. Takõ se “a”, “e”, “i”, “o” i “u” moru čuti kakor osnoovni (“normãlni”), produuženi i prikrãčeni oli nedorečeni, a “ã” i “õ” – kakor osnoovni (traaju maalo dužje od “a” i “o”) i raztegnuti (još maalo dužje). Mii cemo osnoovni i prikrãčeni⁶ samoglãsnici staaviti va istii rãzred i zvaati jih **krãtkimi**, a produuženi i raztegnuti – va drugi rãzred i zvaati jih **duгими**. Za jedincaati jačje naglãšeni slog (va višeslogovnoj riiči) cemo reći da je **težinski**.

⁵ Prãvi protuuzorak toomu je “naapo-pivajuuci “splitkij govor” u kojemu je od slãvnoga Marula, uzoritoga arkãvca čakãvskoga, mišãanjen s ikãvskon štãkaavicon, jedva ostãalo nič od čakaavice.

⁶ Ako se riič svašuje na samoglãsnik koji nii raztegnut niti je njigoov (zãdnji) slog naglãšen, unda je uun prikrãčen. Ali, nãjde se i takõv kii nii na kraaju od riiči, i još je u težinskomu slogu: ziid → prizid (produuženo “i”, prikrãčeno “i” u težinskomu slogu i osnoovno “i” reedun). K toomu, za rãzliku od uzvika “oi”, priidlog “o” je redovito brežvučan. To pokazuje da bi bolje (točnije, kakor smo na početku obšervaali) biilo kađ bi se njihov daržãlo za zasebni “krãtki samoglãsnici”, s posebnimi slovimi (staav’ mo: Ā, ā; Ę, ę; Ī, ī; Ō, ō; Ū, ū). Ma za tako fiinu sloovnicu trivalo bi višee učenjih glãv.

2. MAALO O (PRAVO)PIISANJU

2.1. POČOTNO (OSNOOVNO) (PRAVO)PIISANJE

Da bi se za počotno (pravo)piisanje – zapišivanje, a i za sve – celcaato (pravo)piisanje, bilo kojega jazika oli govora mooglo reći da je dobro postavljeno, uno murā, u paarvomu reedu, očuuvaati punu razumljivost i pokāzaati sve njigove biitne odlike, a s druge strane, ne smii biti odveć teežko oliti zamaaršeno. K toomu, triba razumiti i prihvaatiti da se načeela za dobro (pravo)piisanje ne moru postāaviti po željāh oli po dogovoru, nego da una, parveenstveno, izhodu z najosnovnijih jazično-govornih načeel. A temeljno i najvažnije jazično-govorno načeelo se, za svaaki jazik, more sažeeti ovako (p. V.1.):

*Tvorba, slōnje (zgovōranje) i prinošenje (“putovōnje”) poruuk neka budu takovi da jih slušatelj priimi **jednoznačno** (“brežšuumno”) – onako kakor je govornik hotii.*

Too oće reći da govornik murā riīči i ričenice tvoriti i slāgaati strogo kakor jazik nalāže, zgovōraati jih ne kvāreći tvorbu, a kii oli ča jih prinosi ne smii pokvāriti tvorbu ni zgovōranje – sve too kolikor se najbolje more - da bi bilo onako kakor je govornik bii zamisli i htii da ga se razumii. Pri toomu murāmo zanemāriti možebitne govorniikove govorne i slušateljove sluušne māne, a budući da je, za govor, prinositelj – zraāk (i, koji put, ka nāprava), i to murāmo zanemāriti.

(Pravo)piisanje se, dakakor, odnosi na ono treće – prinošenje: točno zapišivanje tvorenoga oli tvorenoga i zgovorenoga. Sliidon tooga, (pravo)piisanjun se murā, najbolje ča se more, očuuvaati sve uno ča mu je prihodilo. Daržuuei se sveega rečenoga, mii ćemo za naše (pravo)piisanje postāaviti ovo načeelo:

U zāpisu neka se parveenstveno (o)čuuva tvorba – najbolje ča se more, a zgovōranje neka se praati i čuuva kolikor se najviše more, a da se ne poremeti tvorba.

Po njemu zvodimo sledeća počotna pravila:

(1) Neka se svaaki **glās**, zāseebno, zapiiše s jedincaatin **slovuun** - znākuun koji mu je prideeljen (kakor smo jih veē zapiisaali, sveukuupno njiih 31 – treejset i jedōn)⁷: A (a), Ā (ā), B (b), C (c), Č (č), Ć (ć)⁸, D (d), Đ (đ), E (e), F (f), G (g), H (h), I (i), J (j), K (k), L (l), LJ (lj), M (m), N (n), NJ (nj), Ō (ō), O (o), P (p), R (r), S (s), Š (š), T (t), U (u), V (v), Z (z), Ž (ž).

(2) Neka se svaaka **riič** zapiiše takō da se reedun, s liivee strānee na desnu, napiišu prideeljena **slova svih glāsov** ča ju tvorūu i k toomu:

- (i) ako je glās (samoglāsnik) **krātāāk**, zapisuje ga se s **jedniin** njigovin **slovuun**;
- (ii) ako je glās (samoglāsnik) **duug**, zapisuje ga se s **dvā** njigova **slova**;
- (iii) ako je va riiči **više istiih samoglāsnikov** nejednakee dužiinjee, unda se oni dužji (nājčāšee, sāmo jedōn) zapisuju s **dvā** pripadajuueā slova (i kad nii'su dugi po sebi);
- (iv) ako se va riiči jāvlja **istii samoglāsnik uzāstopce**, klāje se **zārez zgoor** meju njigova slova;
- (v) ako je riič **višeslogovna**, unda se va jedincaatomu **težiinskomu** slogu, **samoglāsnik** (kađ je duug – sāmo paarvo slovo) zapisuje **podvučeno**;
- (vi) ako se koji suglāsnik **ne zgovāra** oli se pri promini **guubi i pojavljuje**⁹, klāje se **zpod** njega **toška**.

Uuzorak 1. Kađ se va riiči nājdu dvā (oli trii) suglāsnika za reedun, more se dogoditi da se zgovōranje paarvoga pokvāri jerbo se usta muraaju baarzo nemeestiti za onōov drugi. Takor se more “b” čuti skoro kakoli “p”, “č” – kakoli “š”, “d” – kakoli “t” oli se kii put ne bi zgovōraalo (zpriid “c”, “č”, “s” i “š”), “g” – kakoli “k” “n” – kakoli “m”, “s” – kakoli “š” oli “z”, “z” – kakoli “s”, “ž” – kakoli “š”. Kađ bi se piisalo kakor se (zkriivljeno) zgovāra , a too ēe reēi i čuje, doošlo bi do vakove pomuutnje:

reebca → reepca, uredničtvo → uredništvo, podceeniti → potceeniti, podpuuhaati → potpuuhaati, suudca → suuca, suudče → suučē (≠ suučē); drugčije → drukčije, stanbeni → stamneni, siisčāani → siiščāani, glasba → glažba, marzki /a/ o → marski /a/ o, nizki /a/ o → niski /a/ o, (razsteēi ≠ razteēi) → rasteēi, razpolovilo → raspolovilo, (ztiirati, ≠ stirati) → stirati, množtvo → množtvo. . . i množtvo njimin sličnih.

Eto zāč pri piisanju tvorba murā biti važnija od zgovōranja.

⁷ Za zapiišivanje strānih riiči, kee se ne privodu na Harvātski, pridodāju se još slova Q (q) – kvee ili kuu (zād P), W (w) – duuplo veē, X (x) – iks i Y (y) – ipsilon (reedun meju V i Z).

⁸ Daržiimo da, po načeeļu o jednoznāčnosti, slični glāsi muraaju imaati viidno rāzličiti znāci – slova. Baš je takōov slučaj s glāsima ča jih se u knjižkoomu Harvātskomu jaziku zapisuje slovimi “č” i “ć” (kā još višje mejuuse samiljaaju!). Po toomu se dogōdja da jih puno ljuudj ne nauuči, niiti po piisanju, razlučiivaati. Zāto, na meesto slova “Ć, ć”, mii stāvjamō ngvi znāk-slovo “C, c”. (Mooglo bi se nājti pā stāviti i čā drugo – bolje, āli za šaad nēka bude takō.)

⁹ “b” zpriid “st” oli “š”; “t” zpriid “sk” oli mej “s” i “l” ter “s” i “n”; “l” na kraaju od riiči (s ponikoņ iznimkoņ: bool, puntāi). . .

Uuzorak 2.

- (a) Evo zač se, piišuei riichi, muraaju razlučiivaati dugi slozi (samogłasnici) od krátkijih:
 (ona) šáára (priidiv!) ↔ (una) šára (glagol!); (jedón) dán ↔ (deset) dáán,
 mááli (-a, -o) ↔ máli (-a); (vee) kaapa ↔ (vee) kapa; pleeskaati ↔ pleskaati;
 (po)seediti ↔ (po)sediti; priidivni ↔ pridiivni; seelo ↔ selo; ove žene ↔
 ove žene; (uun) liiže ↔ (uun) liže; (sva) piica ↔ (sva) piica; poštivaati (se)
 ↔ poštivaati (se); (ta) petiina ↔ (ta) petina; (ká) petiina ↔ (ká) petina; miica
 ↔ miica; poviti ↔ poviti; (ovo(o)) moore ↔ (ovo(o)) more; (too) zgoor ↔
 (too) zgor; (uni) kuupu ↔ (uni) kupu; (za)kuunjaati ↔ (za)kunjaaati; zrák
 (zraaka) ↔ zrák (árja); zubác (riiba) ↔ zuubác i t.d.
- (b) Više istijih samogłasniov: zatambarunaati, bráčáanka (usvoj. – po vel'aartski: bráška/bráškinja), znáác, gnjázdášce, nááav (/náavi R.), nástaa-vak (R. nástáavka, množ. nastáveci), ócáál, ópraára, óvizóon, Stárigráád, sámostáalno (i samostáalno), reestete; priliivaati,
- (c) Zárez zgoor triiba staaviti va zapiiisane riichi kakor ča su ovi glagoli: za'arduraati, za'arganaati, po'oraati, po'ostávljaati, po'otvaarati, su'usniti i njimin slični. Od priidivov i imenic: vele'epski, novo'otvoreni, domo'obskarba, protu'uuzorak i sl.
- (d) Evo zač se u zápisu murá od ostálih slogov va riichi razlučiti i težijnski slog: meesto (imen.) ↔ mesto (prlg.); stánje (jedn.) ↔ stánja (množ.); (tee) stvári ↔ (te) stvári; pripasaati ↔ pripaasati; celiina ↔ celina, pleeskaati ↔ pleskaati ↔ pleskati; sediti ↔ sediti (se) ↔ seediti; sidrina ↔ sidrina; sidrun ↔ sidrun; misleeci ↔ misleeci; kašetina ↔ kašetina; petiina ↔ petiina; petina ↔ petina; pipati ↔ piipaati; vriime ↔ vriime; smiiriti ↔ smiriti; spomiinjaati se ↔ spominjati se, zmiiriti ↔ zmiriti; posli(η) ↔ posli(in); proova ↔ proova; kuupiti ↔ kupiti; (za)kuučiti ↔ (za)kučiti; luška ↔ luška; muučiti ↔ mučiti; i t.d.
- (e) “Nepostojani” sugłasnici: duubsti ↔ duubjin, obšervaati, gyozdje ↔ gvozdeni /gyozdeni, Harvát ↔ harvátski, jedón ↔ jednoga/jedna, jedno;, kaból ↔ kabla, kooláac ↔ koolci, mástlina, mástno, muul ↔ muula, pucáal ↔ pucála, saardce /saardce ↔ sardačno, sool ↔ soli, šest ↔ šestnaajest /šestštoo, žmuul ↔ žmuula i t.d.

2.2. CELCAATO (PRAVO)PIISANJE

Ne ulazeći dublje u ovu stvar, osin onoga ča smo već reekli, mii ćemo se pri piisanju daržati naaših počotnih pravilov, (1) i (2) ((i), (ii), (iii), (iv), (v), (vi)), i sledećeega, ko se odnosi na sve iine moguće potankosti ke se javljaju pri zapišivanju:

(3) za skoro sve ostalo, izim počotnoga, neka se piše po oobeh napuutih za iindoeuropejski jazici. Too oće reći (načelno): skoro svi glasi i sve riči se pišu maalimi slovimi; vlastita imena (i za narodi, ali ne za žitelji – pribivatelji)¹⁰, bezimena i nadimci se pišu velimi počotnimi slovimi, a takor i parvi glās od parve riči va ričnici; na kraj od ričnice se klaje toška, upitnik oli uzkličnik (odvisno o smislju), ali ako je više rečenic povezano u “rečeničnu celiinu”, unda jih se mejuuse odvaja zarezun, toškon i zarezun oli s dvimi toškami; cartica brez razmakov se klaje meju riči za nke složenice, a s razmacimi – za dopunu oli da se ne ponovlja već rečeno i t.d.

Kakor to zoorno zgljeeda, štioć more lijo viiti na uuzorku kii mu je saad u ruuci: gljedajući i štijući ’voov mići liibar ča je prid njiin otvoren.

¹⁰ Narod nosi vlastito imeno (va množiini), a svaaki čovik je od nikoga naroda; more osoba hotiti i govoriti, pa i službeno zapiisati čagod oće, ali, ča se ovoga tiče, unaj je ono ča jee, a ne ono ča bi hotila biti – toote promijne nii. S druge stranee, pribivatišće je čosto prominjiiv izbor.

3. PROMINE U GLÀSIH

U govoru se nīkē rīiči mīinjaju (nīkī glàs jin nestaaje, nīkī se mīinja, nīkī se pojavljuje), a nīkē ne. Unē ke se mīinjaju, prominjīve su, nājčašće, u zādñjemu slogu (oli u dvā, i trii, zādñja sloga – nājčašće glagoli). Pri toomu se mīinja dužiinja i težijnski slog (čašće), a i pokoji samoglāsniĳ (ređje). Sve ćemo to podrobnije proučiti pošlīñ kad razvarstamo rīiči i za svaaku varstu odkrijemo i zapīišemo kakor se ponāša.

Ovdē ćemo, paarvo, uočiti pojāv kad se promina dogōdja meju dvā zādñja suglāsniĳa (kā se očuuvalu). Za tīñ ćemo vīiti kakor se mejuuse mīinjaju nīkī od samoglāsniĳov, pā unda kakor se nīkī samoglāsniĳi pojavljuje, a pīja jih nii bīilo. Ukāzati ćemo i na prominu nīkīñ suglāsniĳov kad se zguubi samoglāsniĳ kii je bii mej nījimi. Na kraaju ćemo razmotrīti i nīkē suglāsniške promine kad se promīini samoglāsniĳ koji dohōdi pošlīñ nījih.

3.1. NEPOSTOJANO “a”, “ā”, “o” i “o”

Nīkē rīiči ke imāaju samoglāsniĳ “a”, “ā”, “o” oli “ō” meju dvā zādñja suglāsniĳa, pri promīni (sklonīitbi i poreedbi oli tvorbi) **zguubu toov glās.**

Takōve su nīkē imenice i pīidīvi:

imenice: nohat → nohta, prilīpak → pīlīpka, ušcīpak → ušcīpka, vetar → veetra/veetri; otāc → otca/ootca, siivāc → siivca, reebāc → reebca; lāžōc → lāžca/lāžci, piipōk → piipka, prāsōoc → prājca¹¹, zoov → zvōnje, poziv i t.d.;

pīidīvi: dobar/dobar → dobri/dobrooga, tepal → tepli/teplooga (i teplooga), teesan → teesni/teesnoga; marzāk → marzki/marzkōoga, martāv → martvi/martvooga, krātāāk → krātki/krātōoga i t.d.

Ovdē tība pīipomenuti da postōju i nīkī pri promīni “nepostojani suglāsniĳi” (“d” – reedko i “t” – nereedko, kad nii’su na kraaju, a nājdu se zpīid “l” oli “n”): jedōñ → jedna, jedno, jednooga; māst → māstno, maštnoća, māstlina, maštliinje i t.d.

¹¹ “-sōc” (N.) → “-jc-” (va svīih ostālih paadežih – i u množiini!)

3.2. PROMINJIVO “a”, “ā”, “ō” I “o”

Samoglasnici “a”, “ā”, “ī” ili “ō” meju dvā suglasnika va nikih rijeih, pri promini (spreziitbi, sklonijitbi, poređbi, osobiini) ili pri spōjanju nikih priidlogov s imenicami, miiinjaju se jedōn u drugoga.

Too se dogōđja kad jin se miiinja dužiinja. Bo, odkaad su se “ā” i “ō” ustāliji kakōli sāmsovōojni ssmoglasnici, akō *nii’su* va *težiinskomu* slogu redovito se dogōđja ovōo:

čiin se krātko (“obično”) “a” maalo produūži, postaati ce “ā”, a akō se još produūži – postaati ce “aa” (dugo “a”); isto vriidi za “o/ō”. Obrātno se dogōđja pri zkraciivanju.

Slikovito:

produživanje: a/o → ā/ō → aa;

zkracivanje: aa → ā/ō → a/o.

Too se puno čašce jāvlja kod glāsih “a/ā”, dok “ō”, nājčašce, sažima “ao”.

Tako se, uz nepostojanoost, dogōđja i:

(aa → ā): *baanak* → *bānka*, *imaati* → *imān* → *iman* (novije!), *imāmo* → *imamo/imamo* (novije!), *imaaju* → *imaju* (novije!), *kaarag* → *kārga*, *krāj* → *krāja*, *nāstaavak* ↔ *nāstāāvka* ↔ *nastāvci*, *pojāviti* se → *pojavljuje* se, *proslaaviti* ↔ *proslāvljaati*, *prāh* → *prašina/prāšič*, *staarac* → *stārca*, *zagrāditi* ↔ *zāgrada* i t.d.;

(o ↔ ō): *dogoditi* se ↔ *dogōjaati/dogōđaati* se, *donositi* → *donōšaati*, *roditi* (se) → *rōjaati/rōđaati*, *proslōviti* ↔ *proslōvljaati* i t.d.;

(ā/ō → aa): *krāsta* → *krāstavo*, *krāsti* → *krāadin/-emo*, *belōn* → *belāana*, *Ivōn* → *Ivaana*, *tovār* → *tovaara*, *mačān/mačōn* → *mačāana* i t.d.;

(i dr.): *počōti* → *početāk*, *pōsti* (*pāsti*) → *paadin* (*pāsiin*), *valjaati* ↔ *vāljaati* ↔ *vōljaati*, *vrāg* ↔ *vrōg*, *čaratān* ↔ *čaratōn* i t.d.;

ormōr → *ormarina* → *ōrmaruun*, *čōst(i)* (-a, -o) → *čašci* (-a, -e) → *nājčašci* (-a, -e) i t.d.;

prāvo piisanje ↔ *pravopiisanje*, *sāmo* glāsNIK ↔ *samoglasnik* i t.d.;

na vriime → *nāvriime*, *na* strānu → *nāstran*, *na* glāvū → *nāglavu*, *na* tāšče → *naatašče*, *va* uun → *vān*, *va* ovi (-u, -o) → *vōvi* (-u, -o), *va* oti (-u, -o) → *vōti* (-u, -o), *za* o(u)ni (-u, -o) → *zōni* (-u, -o) i t.d.;

Ānte → *Antič*, *Frāne* → *Franič*, *Māte* → *Matič*, *Vlāde* → *Vladič*¹² i t.d. (*ali*, *Mārko* → *Mārkič*, a vele reedko se čuje “*Markič*”) i t.d.

¹² Tako se zkracuju i ostāli samoglasnici (i koji niiimaju zatvorenih pāmjakov!): *Peere* → *Perič*, *Šiime* → *Šimič*, *Toone* → *Tonič*, *muul* → *mulič* i t.d.

Takova promina nastupi i kad se riječi spajaju: *na – prid* \mapsto *nāprid*; kad se od nike riječi dobija priidiv, priilog ili imenica: *tāj, tarčāati* \mapsto *tarčōnje*; pri sklonjiti: *bāanak* \mapsto *bānka*, *gāanač* \mapsto *gānča*, *nāstaavak* \mapsto *nāstāāvka*, *nastāvci*; u parih svaaršenih i nesvaaršenih glagolov: *praaviti* \mapsto *prāvljaati*, *staaviti* \mapsto *stāvljaati*, i sl. Too puno ređe vriđi za “o \mapsto ō”: *dogoditi se* \mapsto *dogōđjaati se*, *pogoditi* \mapsto *pogōđjaati* (ali *roog* \mapsto *rogovlje*, *rozi!*).

U svezi s ovijm još napomeenimo¹³:

- Ako riič (imenica ili priidiv) sadaržji “ā(ā)” (I. jed.) i čuuva ga u množiini (I. množ.), unda ga čuuva u svih paadežih, a ako se u množiini promiini u “a(a)”, unda se tako dogōđja u svih iinih paadežih (p. sklonjiti);
- u glagolih se takove promine dogōđjaju va dobu sadašnjemu časovitomu (niki svaaršeni glagoli), u glagolskih priidivih i priilozih i u glagolskih imenicah. (*daati* \mapsto *dān /dāš /dā, dō /dāla /dālo, dōn /dōna /dōno, dājuei /dājuei, dāvši; dogoditi se* \mapsto *dogōđjanje, braati* \mapsto *brōnje* i t.d.)

3.3. POMOČNI (OŽIIVLJENI) SAMOGLĀSNICI

Va nikih riječih se meju dvā suglāsника, pri promini, pojavljuje samoglāsник “a”, “ā”, “e”, “o” ili “u”, a prija ga ni biilo.

Rāzlog je očit: zgovōranja radi! Takove su:

po/slaati \mapsto po/šaaljin, po/šaaljemo i t.d.;

dāška \mapsto dāsak/dasāk, iznimka \mapsto iznimak, prāska \mapsto prasak, smōkva \mapsto smokav i t.d.;

braati \mapsto berjin/beremo, praati \mapsto perjin/peremo i t.d.;

do/pri/za/-klaati \mapsto do/pri/za/-koljin, do/pri/za/-koljemo i t.d.;

zlo/zla \mapsto zāl, vol \mapsto vol-u-ji i t.d.

¹³ More biti i da čakaavica-arkaavica, kakor fiini jazični sustav, ne dopuše neposrednu prominu “a \leftrightarrow o”, nego pri takovoj promini polučuje “mejuglāsi ā i/oli ō”. Za podkripu: *dogoditi (se)* \leftrightarrow *dogōđjaati (se)*, *namōčiti* \leftrightarrow *namākaati*, *odgovōriti* \leftrightarrow *odgovōraati /odgovāraati* (riiči/svojstva), *skloniti (se)* \leftrightarrow *sklānjaati /sklōnjaati (se)* (promina/zāštita), *zatvoriti (se)* \leftrightarrow *zatvāraati (se)* i t.d.